

Ірина Ярошук

ДІЛОВИЙ ДИСКУРС ФАХІВЦЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ ЯК КОМУНІКАТИВНЕ ЯВИЩЕ

З'ясовано сутність поняття “дискурс” з позиції комунікативного підходу. Визначено сутність та зміст поняття “діловий дискурс” з урахуванням особливостей професійно-комунікативної діяльності фахівців економічного профілю.

Ключові слова: *дискурс, діловий дискурс, комунікативна ситуація.*

Змістом діяльності економіста є забезпечення діяльності підприємства засобами здійснення економічного аналізу його господарської діяльності, розроблення заходів щодо підвищення ефективності робіт та раціонального використання ресурсів тощо. Тому від того, наскільки рівень підготовки фахівців економічного профілю відповідає потребам розвитку економіки, значною мірою залежать як темпи зростання продуктивності праці, обсягів виробництва, рівень зайнятості населення, так і морально-психологічний клімат у колективі, згуртованість і дисциплінованість кадрів. Проте сфера діяльності економіста охоплює не лише суспільно-політичні та соціально-економічні питання розвитку і функціонування сучасного ринку, а й безпосередньо пов'язана з морально-психологічними, естетичними, інтелектуально-етичними інтересами та переживаннями окремої особистості і трудового колективу в цілому. Тому вміння спілкуватись і налагоджувати контакт із людьми, професійний підхід до вирішення поставлених комунікативних завдань, вибір доцільного варіанта мовленнєвої поведінки є важливими об'єктивними чинниками визначення рівня професіоналізму фахівця економічного профілю.

У професійному спілкуванні важливу роль відіграють форми та методи взаємодії людей у процесі вирішення завдань професійної діяльності, особливості комунікативної поведінки представників ділової сфери та стереотипи мислення в ситуаціях професійної взаємодії. Для того щоб охопити увесь комплекс взаємовідносин професійної діяльності фахівця економічного профілю, з'ясуємо особливості поняття “дискурсивна компетенція ділової людини”, яке безпосередньо проявляється в культурі спілкування як важливого аспекті діяльності та сформованості мовної особистості економіста як активного учасника внутрішньодержавних та міжнародних проектів у бізнес-середовищі.

Наукове зацікавлення щодо змісту та структури дискурсивної компетенції зумовлене дискурсивним переворотом у системі гуманітарних наук. Сучасна теорія дискурсу є теоретичним підґрунтям для визначення психологічних і лінгвістичних засад, а також розроблення практичних рекомендацій щодо формування дискурсивної компетенції мовця. Згідно з даними дискурсології, розвиток комунікативних умінь і навичок не може відбуватися лише під час опрацювання мовної тканини тексту, оскільки визначальну роль у розв'язанні низки проблем лінгводидактики відіграє саме можливість вивчати та аналізувати текст в екстралінгвістичному контексті.

Використання дискурсу в процесі підготовки майбутніх економістів уможлиблює як ознайомлення студентів зі зразками мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, яка реалізується у межах ситуативного контексту, так і формування вмінь співвідносити мовні засоби з певними ситуаціями, умовами та завданнями спілкування.

Отже, метою наукового пошуку є з'ясування сутності поняття “дискурс” із позиції комунікативного підходу. Досягнення поставленої мети зумовлює також виконання важливого завдання, яке передбачає з'ясування сутності та змісту поняття “діловий дискурс” з урахуванням особливостей професійно-комунікативної діяльності фахівців економічного профілю.

У словнику О. Мельничука *дискурсивний* (лат. *discursivus*, від *discursus* – міркування, довід, аргумент) тлумачиться як такий, що здійснюється шляхом логічних міркувань, розсудковий, опосередкований [1, с. 215].

Дискурсивна компетенція є здатністю мовної особистості будувати і сприймати цілісні дискурси різних типів (усні та писемні) відповідно до комунікативного наміру в межах певної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їх семантико-прагматичної та граматичної організації на макро- і мікрорівні та взаємозв'язку екстралінгвістичних і лінгвістичних компонентів [2, с. 6].

У лінгвістиці існує низка трактувань поняття “дискурс”, серед них виокремимо такі:

- тип комунікативної діяльності;
- мовне спілкування;
- складне комунікативне явище;
- комунікативна ситуація.

Зокрема, Ф. Бацевич визначає дискурс як “тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників...” [3, с. 322].

А. Попова зазначає, що дискурс – це мовне спілкування, яке характеризується динамічністю та розгортається у часі в певній ситуації, що вписується у соціальний контекст [4, с. 66].

В. Пелевін стверджує, що дискурс є складним комунікативним явищем, яке включає не лише текст, а й соціальний контекст, що створює уявлення як про учасників комунікації, так і про процес створення та процес сприймання повідомлення [5].

У. Маас трактує дискурс як відповідне мовне утворення стосовно соціально та історично визначеної суспільної практики. Щодо співвідношення категорій “дискурс” і “текст”, науковець дійшов такого висновку: дискурс є корпусом текстів, зв’язок між якими встановлюється на основі змістових критеріїв, тобто тексти одного дискурсу об’єднані спільним предметом, темою, концептом, пов’язані між собою семантичними зв’язками. Дискурс, продовжує дослідник, є сукупністю текстів, об’єднаних спільною тематикою, а його основною характеристикою є інтенціональність, що забезпечує сприймання та ідентифікацію текстів як мовних корелятивів певної соціокультурної, політичної та ідеологічної практики [6, с. 18]. Зазначимо, що дискурс безпосередньо пов’язаний із мовленням, тоді як текст – із системою мови. Загалом усний дискурс можна визначити за допомогою таких запитань: “Про що йдеться?”, “Що цим сказано?”, “Що цим зроблено?”, а також “Хто сказав?”, “Кому сказав?” [7].

В. Красних характеризує категорії “текст” та “дискурс” у такий спосіб: дискурс співвідноситься із закономірностями продукування текстів певного етносу та визначається як комунікативний процес, що обумовлений екстралінгвістичними чинниками [8].

Дискурс ще розглядають як комунікативну ситуацію, що включає свідомість комунікантів і текст, який створюється у процесі спілкування. У дискурсі відображаються фрагменти дійсності – зовнішня щодо дискурсу ситуація, яка є змістовним предметом, темою спілкування, і комунікативне середовище як складник наочного оточення комунікантів у часі і просторі в процесі мовної взаємодії [9, с. 16].

Комунікативна ситуація – це певні умови спілкування за участі комунікантів, що спонукають їх до міжособистісної інтеракції. Вона “визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику комунікації тощо)” [3, с. 337]. Тобто комунікативна ситуація є системою об’єктивних та суб’єктивних взаємодіючих факторів, що спонукають людину до спілкування. На основі результатів аналізу теоретичних джерел визначено чинники, які впливають на ефективність моделювання комунікативної ситуації, серед них виокремлюють такі:

- умови та обставини реалізації спілкування;
- особистісні якості співрозмовників;
- комунікабельність та переконливість співрозмовників;
- достовірність та аргументованість інформації;
- мовне спонукання та мотивація.

Л. Буєва, зокрема, зазначає, що неможливо уявити реальні економічні відносини та закони їх розвитку без своєрідного прояву зазначених явищ у різноманітних формах спілкування [10]. Тому з метою одержання вагомих здобутків у економічній галузі майбутній економіст повинен досконало оволодіти вміннями та навичками професійного спілкування, а також умінням адекватно їх застосовувати у відповідній комунікативній ситуації, яка є категорією професійного спілкування [11, с. 30].

Існує класифікація типів вимог до комунікантів, без урахування яких комунікативна ситуація не відбудеться:

- авторитарна вимога або безапеляційна (рішучий тон, вказівний характер, що не визнає заперечень);
- демократична вимога (відносини ґрунтуються на демократичній основі);
- вимога непримусовності (кожен учасник спілкування вимогливий до себе та самодисциплінований) [12, с. 27].

Дотримання тієї чи іншої вимоги свідчить про взаєморозуміння та взаємодію економіста з тією чи тією людиною і є своєрідним проявом довіри й поваги співрозмовників.

Одним із різновидів дискурсу є діловий дискурс, який Т. Чрділелі трактує як соціально обумовлену комунікативну подію, що характеризується певною формою організації мовного матеріалу, яка обумовлюється параметрами ситуації спілкування, залежить від інтенцій та офіційного статусу комунікантів, які мають потрібні повноваження для організації та оптимізації того чи того виду предметної діяльності в інституційно-виробничій сфері заради досягнення практичних цілей [13, с. 8].

З позиції комунікативного підходу дискурс є усним чи письмовим повідомленням, отриманим у процесі спілкування. Поняття дискурсу як особливої мовленнєвої практики асоціюється зі способами викладу та втілення прагматичної мети мовців, виявом правил спілкування та загалом з усіма виявами комунікації в суспільстві. Таким чином, діловий дискурс або бізнес-дискурс ми трактуємо як спілкування на професійну тематику в економічній галузі, що організовується з метою досягнення комунікативної мети його учасників.

У науковій літературі часто використовують термін “професійне спілкування”, що його іноді розмежовують або ототожнюють із поняттям “ділове спілкування”. Зокрема, І. Осецька та інші визначають ділове спілкування як процес встановлення, розвитку та завершення контакту, змістом якого є соціальнозначуща спільна діяльність [14, с. 14]. Л. Сидорова характеризує ділове спілкування як взаємодію, в якій запрограмовані певні цілі спілкування, його мотиви та способи встановлення контактів. У процесі такої взаємодії люди виконують певні соціальні ролі [15, с. 12]. Ще одне трактування “ділового спілкування” запропонував В. Співак, який визначає його як “взаємодію соціальних і соціально-економічних систем у процесі і з причини трудової діяльності, виробництва продукції, надання послуг” [16, с. 18]. В. Рева трактує “ділове спілкування” як процес взаємозв’язку та взаємодії, у якому здійснюється обмін діяльністю, інформацією та досвідом з метою досягнення певного результату, розв’язання конкретної проблеми та реалізації означених цілей [17, с. 11].

Н. Логутіна пропонує розмежовувати поняття “професійне спілкування” та “ділове спілкування”, вважаючи ділове спілкування феноменом, яким послуговуються у трудовій діяльності, безпосередньо пов’язаній із виробничим, освітнім, науковим або творчим процесом; професійне ж спілкування забезпечує трудову активність, пов’язану з організацією професійної діяльності та обміном її результатів [11, с. 24]. О. Літвінов у своїх наукових доробках також звертає увагу на часте сплутування термінів “ділове спілкування” і “професійне спілкування в ділових сферах”. Автор наводить визначення зі словника методичних термінів, у якому ділове спілкування трактується як вид спілкування, метою якого є комерційна та некомерційна діяльність (обмін продуктами матеріального, інтелектуального характеру і т. п.). У процесі ділового спілкування, продовжує О. Літвінов, кожен із комунікантів намагається, насамперед, вирішити ті завдання, що є актуальними для його професії. Таким чином, як стверджує науковець, наведена диференціація – лінгвістична, а не методична, тому що вона лише підтверджує змістову дотичність таких словосполучень, як навчання ділового спілкування та навчання мовит фаху [18, с. 135]. Тому ми, поділяючи думку О. Літвінова, вважатимемо ці два поняття еквівалентними у разі, коли йдеться про студентів економічних спеціальностей, оскільки існуюче різноманіття бізнес-курсів рідної та іноземної мов має на меті навчити майбутніх економістів особливостей ділового спілкування обраною ними професією.

Уміння та навички професійного спілкування передбачають наявність умінь та навичок спілкування й знання людської психології, що дає змогу будувати взаємини з діловими партнерами чи замовниками тієї чи тієї установи та впливати певним чином на ухвалення рішень, кінцевий результат переговорів, нарад, ділових бесід тощо. Отже, під професійним спілкуванням економіста потрібно розуміти мовленнєву взаємодію фахівця у сфері економічних відносин із колегами, партнерами, замовниками підприємства чи установи в умовах професійної діяльності. Статус кожного зі співрозмовників у цій взаємодії є чітко визначеним, а сам процес спілкування – вирішення виробничих питань засобами впливу на погляди, емоції чи поведінку комунікантів і здійснюється відповідно до функцій і поставлених цілей.

Основним функціональним компонентом професійного спілкування майбутніх економістів та головним інструментом опанування студентами економічних спеціальностей законів фахового спілкування є мова. На сучасному етапі особлива увага науковців спрямована на вивчення спеціальної (професійної) мови, яка обслуговує професійну сферу спілкування. Знаменним є те, що для позначення цього функційного різновиду літературної мови існує значна кількість термінів як, до прикладу, “професійна мова”, “спеціальна мова”, “мова фаху”, “мова професійного спілкування” або “мова для спеціальних цілей”, кожен із яких відповідає змістові феномена мови, що обслуговує сферу професійного спілкування.

Мова професійного спілкування – це лінгвістично організована система мовлення, що її використовують представники певної галузі для спілкування в ситуаціях, безпосередньо пов’язаних із професійними аспектами (навчально-, науково-виробничими, виробничими, науковими) трудової діяльності. До факторів, що визначають зміст навчання мови фаху, належать сфери професійно орієнтованого спілкування (виробнича, виробничо-комерційна, науково-виробнича, наукова, а також професійно детерміновані соціально-політична, соціально-культурна та побутова сфери спілкування фахівця); ситуації і теми професійно орієнтованого спілкування [19 с. 45-46].

Мову професійного економічного спілкування, у структурі якої можна виділити мову економіки, мову економічної документації, мову економічної реклами тощо, визначає предмет, який вона описує. Науковці виокремлюють дві основні ознаки, що характеризують спеціальну (професійну) мову та професійне спілкування:

- основна ситуація, що актуалізує використання цього різновиду мови, – спілкування в межах спеціальної сфери (наука, виробництво, медицина, дипломатія тощо). Спеціальна тематика, спеціальні цілі бесіди спонукають фахівців переходити на спеціальну мову;
- спілкування спеціальною мовою здійснюється за системою “людина – людина” (хоча не виключена також система “людина – машина – людина”). Йдеться про людину, яка професійно працює в певній галузі. Основною необхідною особливістю носія (споживача) цієї мови є професіоналізм, що потребує володіння понятійно-категоріальним апаратом певної сфери діяльності та системою термінів [20, с. 43].

Професійне спілкування, як, власне, і будь-яке інше спілкування, поділяється на мовне та немовне. У контексті дослідження, зважаючи на часту взаємодію фахівця-економіста з партнерами чи замовниками установи, де він працює, особливу увагу приділяють мовному спілкуванню та його формам за способом взаємодії між комунікантами, серед яких Ф. Бацевич виокремлює:

- монологічну (говорить один учасник спілкування);
- діалогічну (розмовляють, зазвичай, двоє осіб);
- полілогічну (розмовляють троє і більше учасників) [3, с. 69].

Метою і завданням будь-якої з форм професійного спілкування економіста є обґрунтування запропонованих варіантів розв'язання економічних проблем, шляхів урегулювання та подолання кризових ситуацій, розроблення стратегій розвитку підприємства тощо.

Організація ефективної комунікативної взаємодії у виробничих умовах шляхом вибору оптимальної форми мовного спілкування є запорукою взаємопорозуміння між колегами, партнерами чи замовниками та високої результативності діяльності установи.

Отож діловий дискурс фахівця економічного профілю – це складне комунікативне явище, що пов'язане з екстралінгвістичними властивостями акту спілкування, яке виявляється у здатності мовної особистості економіста будувати та сприймати цілісні дискурси різних типів відповідно до комунікативного наміру в межах певної професійної ситуації. Перспективи дальших досліджень полягають у з'ясуванні та визначенні основних елементів структури ділового дискурсу фахівця економічного профілю.

Література

1. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. — К.: Головна редакція УРЕ Академії наук УРСР, 1975. — 776 с.
2. Кучерява О. А. Формування дискурсивної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 [Електронний ресурс] / Кучерява Оксана Анатоліївна; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. — Одеса, 2008. — 21 с. — укр.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. — К.: Академія, 2004. — 344 с.
4. Попова А. И. Дискурс как “человекомерная” система в понятийно-категориальном контексте современной гуманитарной парадигмы / А. И. Попова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: зб. наук. праць. — Харків: Видавничий відділ ХНУ, 2008. — № 798.— Вип. 53. — С. 66–68. — (Серія “Філологія”).
5. Дискурс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://airborn76.livejournal.com/42176.html>.
6. Maatz U. Als der Geist der Gemeinschaft eine Sprache fand. Sprache im National-sozialismus. — Opladen, 1984.
7. Полная версия: Дискурс [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gestaltlife.ru/forum/lofiversion/index.php/t491.html>.
8. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация) / В. В. Красных. — Москва, 1998.
9. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. — Москва: Ваклер, 2003. — 277 с.
10. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буева. — Москва: Мысль, 1978. — 325 с.
11. Логутіна Н. В. Формування готовності до професійного іншомовного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Логутіна Наталія Володимирівна. — Вінниця, 2006. — 204 с.
12. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / за ред. А. Й. Капської. — К.: ДЦССМ, 2003. — 87 с.
13. Чрділелі Т. В. Структура, семантика і прагматика ділового діалогічного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 [Електронний ресурс] / Чрділелі Тетяна Василівна; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2004. — 20 с. — укр.
14. Осецкая И. А. Деловое общение стран АТР: учеб. пособие / И. А. Осецкая, Е. И. Свириденко, О. В. Александрова. — Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004. — 137 с.
15. Этика бизнеса и деловой этикет: учеб.-метод. комплекс / авт.-сост. Л. Г. Сидорова. — Санкт-Петербург: ИВЭСЭП, 2006. — 17 с.
16. Спивак В. А. Этика делового общения / В. А. Спивак. — Санкт-Петербург: Изд-во СПб УЭФ, 1996. — 102 с.
17. Рева В. Е. Деловое общение: учеб. пособие / В. Е. Рева. — Пенза: Изд-во ПГУ, 2003. — 240 с.
18. Язык, сознание, коммуникация: сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. — Москва: МАКС Прес, 2005. — Вып. 29. — 160 с.
19. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. — Москва: Педагогика Пресс, 1996. — 536 с.
20. Юкало В. Структура спеціальної мови і професійного спілкування / В. Юкало // Дивослово. — К., 2005. — № 12. — С. 43–47.

The essence of the concept of “discourse” was defined from the position of the communicative approach. The purpose and content of the concept of “business discourse” taking into consideration the peculiarities of professional communicative activity of the specialist of economic sphere were determined.

Keywords: discourse, business discourse, communicative situation.